

Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя як фактор його професійної самореалізації // Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми: Наук.-метод. зб. / За ред. І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багато профільний центр, 2006. – 592 с. (С. 553-561).

Антонова О.Є.
кандидат педагогічних наук, доцент,
Житомирський державний університет

Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя як фактор його професійної самореалізації

До проблеми формування творчої особистості суспільство зверталось постійно впродовж всієї історії свого розвитку, адже саме у творчій діяльності закладені перспективи соціального прогресу. Сьогодні в умовах докорінної реорганізації всіх галузей життєдіяльності проблема формування творчої особистості набуває особливої актуальності. Створення умов для формування освіченої, творчої особистості громадянина, реалізації і самореалізації його природних задатків визначається одним із стратегічних завдань розвитку всієї системи освіти, адже могутність держави визначається насамперед кількістю висококваліфікованих спеціалістів, що творчо ставляться до своєї справи, здатних своєю працею сприяти успішному розвитку науки, техніки, мистецтва.

Проте формування творчої ініціативної особистості нерозривно пов'язане із проблемою професійної підготовки вчителя, його умінням організувати процес навчання за принципово новими, нестандартними, інноваційними технологіями. Суспільні тенденції гуманізації змісту, методів і форм педагогічного процесу, орієнтація на вияв індивідуальності кожного учня ставлять високі вимоги й до особистості самого педагога, розвитку його творчого потенціалу. Сучасна школа потребує педагогічних кадрів, які характеризувалися б високою освіченістю і культурою кваліфікованих спеціалістів, здатних до самореалізації у творчій діяльності, професійного саморозвитку, мобільності в освоєнні й впровадженні новітніх технологій. Тільки творчий учитель здатен сформувати творчу особистість вихованця, допомогти йому виявити свої нахили та здібності, самоактуалізуватися.

Сутність педагогічної творчості визначається як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі. Особливістю педагогічної творчості є те, що педагог реалізує свої особистісні і професійні творчі потенції засобом творення особистості дитини, а розвиток його творчого потенціалу зумовлений розвитком творчого

потенціалу вихованця [1, с.365]. Тобто без творчості немає натхненної педагогічної діяльності та активної взаємодії між вихователем і вихованцем.

Творчий потенціал особистості відображає здатність людини до перетворень у будь-якій з соціальних форм життєдіяльності. Його визначають як інтегруючу якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері своєї діяльності, яка має суспільне значення. При цьому результати такої діяльності, оцінені залежно від значущості досягнутої новизни, можуть слугувати показником рівня використання творчого потенціалу особистості. Творчий потенціал характеризується й здатністю людини до саморозвитку, створення нового не тільки в навколишньому світі, а й у самому собі. Формування і ступінь реалізації цієї здатності визначаються рядом зовнішніх і внутрішніх чинників, оптимальністю їх поєднання і узгодженістю в життєдіяльності особистості.

На процес формування і реалізації творчого потенціалу особистості впливають перш за все такі особистісні підструктури як природні передумови (загальна обдарованість, задатки); досвід (знання, уміння, навички); характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, волюві якості тощо); мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція). Характер виконує у процесі взаємодії згаданих підструктур функцію засобу відносно природних обдарувань, допомагаючи перетворенню останніх у досвід творчої діяльності. З такої взаємодії виростають творчі здібності, тобто якості особистості, що визначають її творчі можливості.

Творчі здібності, що являють собою певну композицію особистісних якостей, слугують засобами розвитку творчого потенціалу відносно цілей особистості, що організують розвиток і реалізацію цих здібностей у соціально-часовому і соціально-просторовому аспектах. Таким чином, без урахування особливостей ціннісної підструктури, її динаміки, спрямованості у майбутнє неможливо адекватно оцінити творчий потенціал особистості. Отже, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішньо-особистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють творчі здібності [2, с.169 - 170].

Професійний потенціал педагога – головна характеристика сучасного вчителя. Це сукупність систематизованих природних і набутих якостей, які визначають здатність педагога виконувати свої обов'язки на належному рівні. Це певна база професійних знань і умінь, поєднаних із розвиненою здатністю педагога активно мислити, творити, діяти, втілювати свої наміри у життя, досягати запроєктованих результатів.

Професійний потенціал педагога може бути представлений формулою

$$\text{ППП} = \text{Пнеп} + \text{Пчзп} + \text{Пнсп} + \text{Пнпд},$$

де ППП – професійний потенціал педагога; Пнеп – незмінна частина, вроджені здібності; Пчзп – частково змінна (прогресивна) частина, спеціальні здібності, що розвиваються у процесі професійної підготовки і практичної діяльності; Пнсп – набутий у процесі спеціальної підготовки у вищому

навчальному закладі (спеціальний); Пнпд – набутий у процесі педагогічної діяльності [2].

Для творчої особистості характерними є оригінальність, ініціативність, висока працездатність, задоволеність від самого процесу праці більше, ніж від її результатів. Учителя можна назвати творчим, якщо йому властиві певні педагогічні *здібності*, фізіологічною основою яких є *природні задатки*, що проявляються в особливостях уваги (стійкість і переключення), пам'яті, її *спрямованості* на проблеми виховання і навчання, а також мислення (високий рівень інтелекту, критичність мислення, його об'єктивна цінність). Але якими б феноменальними не були *здібності*, самі собою поза діяльністю вони розвиватись не можуть. Прекрасним педагогом може стати той, чий педагогічний талант буде доповнений спеціальною педагогічною освітою і розвинений у практичній педагогічній діяльності. Справжнім педагогом може і не стати той, хто сподівається тільки на свій педагогічний талант або ж тільки на отриману ним педагогічну освіту.

На думку академіка І.А.Зязюна [3], який багато років присвятив проблемі формування педагогічної майстерності та розвитку педагогічної творчості майбутніх учителів, не можна очікувати закінчення вищого педагогічного навчального закладу, щоб потім у практичній діяльності стати справжнім творцем і майстром своєї справи. Потрібно саме у студентські роки набувати професіоналізму. Потрібна щоденна і наполеглива праця над розвитком своїх *здібностей* до педагогічної діяльності, формуванням професійної позиції, виховуванням уміння спілкуватися з людьми, у процесі органічної взаємодії розв'язувати завдання навчання та виховання. Тому поняття навчання у педагогічному навчальному закладі означає не лише засвоєння знань, а й розвиток творчих *здібностей*, формування професійних якостей і вмінь, що допоможуть самореалізуватися особистості майбутнього педагога. Така система навчання складна і навчальними планами не завжди передбачена, проте сьогодні це найактуальніше завдання педагогічного навчального закладу.

Одним з провідних завдань підготовки вчителя є розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога. Під творчою індивідуальність розуміють сформованість творчих *здібностей*, наявність творчого потенціалу, потреби у творчій діяльності з метою самореалізації, самоствердження; диференціацію творчої праці, її визначеність у певному виді діяльності (зокрема, у професійній); певний рівень творчих досягнень людини; особистісний стиль творчості; наявність особливої ієрархії мотивів, серед яких мотив творчого самоствердження займає провідне місце.

Необхідність індивідуально-творчого розвитку студентів визначається цільовими орієнтирами сучасної загальноосвітньої та професійної школи. головним завданням яких є розвиток особистості, створення умов для творчого її саморозвитку, розкриття всіх її обдарувань, самореалізації у професійно-педагогічній діяльності.

До особистісних якостей, що визначають ефективність формування творчих професійних *здібностей*, належать:

1. Внутрішня єдність, цілісність особистості, яка сприяє побудові чіткої ієрархії мотивів, що визначають її спрямованість. Ця спрямованість характеризується домінуючими цілями й завданнями, що ставить перед собою людина, її керівною ідеєю.

2. Пізнавальні потреби й інтелектуальна активність, які характеризуються емоційним сприйняттям явищ і процесів педагогічної дійсності, любов'ю до дітей і прагненням їх зрозуміти, спілкуватися з ними, захопленістю справою й докладанням максимуму зусиль для виконання дорученої справи на високому рівні, постійними роздумами над можливістю самовдосконалення, активністю в організації студентського життя тощо.

3. Здатність до професійної рефлексії, яка охоплює процеси самопізнання й самоаналізу, можливості подивитися на свої дії „чужими очима” [5].

Отже, на сучасному етапі актуалізуються пошуки нових моделей організації навчального процесу у ВНЗ, спрямованих на досягнення максимального розвиваючого ефекту у процесі становлення особистості майбутнього вчителя та реалізацію його творчого потенціалу.

Зважаючи на все вище викладене, у Житомирському державному університеті розроблено й впроваджено у навчально-виховний процес технологію навчання, що дозволяє по-новому організувати навчальну діяльність майбутніх учителів. Основною ідеєю даної концепції є положення про те, що *реалізуючи свій власний творчий потенціал у процесі навчання у ВНЗ, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів*. В основу пропонованої технології покладено особистісно-зорієнтований підхід до навчання й виховання майбутнього вчителя.

Грунтуючись на підходах до розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога, запропонованих П.Є.Решетніковим [4, с.176-185] на основі теоретичних положень Є.О.Клімова (адаптація, компенсація, корекція), у процесі професійної підготовки студентів до педагогічної діяльності, можна виділити наступні ключові моменти.

1. *Цілеспрямована організація формуючого середовища*, основою якого виступає навчально-професійна діяльність студентів. Майбутні вчителі залучаються до різноманітності відносин, пов'язаних із професійною діяльністю. Цьому сприяє використання таких форм та методів організації навчальної діяльності як ділові та рольові ігри, методи мікрОВикладання та моделювання фрагментів виховних проєктів, навчальні конференції, методичні семінари, лекції-діалоги, різноманітні конкурси (конкурс педагогічних талантів, виставка-ярмарок „Своїми руками”, аукціон педагогічних ідей, захист творчих проєктів), самостійна робота студентів по написанню рефератів, доповідей, наукових статей, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок, педагогічні практики тощо. Тривале занурення майбутніх учителів шляхом моделювання до реальної професійно-педагогічної діяльності сприяє їх адаптації до умов та вимог майбутньої професії, демонструє (свідомо чи несвідомо) сильні й слабкі сторони особистості, сприяє реалізації творчого потенціалу.

2. Пред'явлення *вимог до діяльності й відносин студентів*, що відповідають рівню якісного викладання й виховання у сучасній школі. Вимоги до діяльності зростають поступово, відповідно до рівня розвитку студента. Для цього використовуються психологічно-діагностичні методики (зокрема методики Г.Гарднера, присвячені дослідженню множинних здібностей людини і шляхів їх ідентифікації та урахування у навчальному процесі), які дозволяють виявити домінуючі здібності студентів, на основі яких майбутнім вчителям пропонуються ті види роботи, що є для них значущими, цікавими, посильними. Кожного разу рівень цих вимог відповідає зоні найближчого розвитку особистості.

3. *Формування операційно-технологічного фонду для здійснення навчально-професійної діяльності*. Студентів знайомлять з різними технологічними та виховними системами, досвідом діяльності творчо працюючих педагогів. При цьому переважає питома вага самостійної діяльності студентів у вивченні інноваційних підходів до професійної діяльності. Майбутні вчителі під керівництвом викладачів цілеспрямовано накопичують базу даних про форми, методи, прийоми, засоби роботи з дітьми шляхом ознайомлення з методичними розробками, діагностичними методиками, популярною літературою, вивченням та створенням власних наочних засобів (опорних схем, таблиць, малюнків, роздаткового матеріалу тощо). Під час проведення занять студентам надається можливість вибору тих засобів навчання і тих технологічних систем, методів та форм роботи, які найбільше відповідають їх індивідуальним особливостям. Отже, робота здійснюється у двох напрямках: розширення простору для вибору методичного інструментарію та можливість вибору свого вирішення навчально-професійних завдань. Такий підхід дозволяє студентам постійно навчатися компенсувати слабкі сторони своєї особистості за рахунок своїх сильних якостей.

4. *Надання своєчасної допомоги та корекція діяльності студентів* під час реалізації ними фрагментів професійної діяльності з метою забезпечення успіху і формування відповідних умінь та навичок. Перед проведенням чергового заняття кожному студенту, учаснику ділової гри, обов'язково надається методична допомога з боку викладачів. Кожне проведене заняття обов'язково аналізується самим студентом та іншими учасниками ділової гри, оцінюється як майбутніми учителями, так і присутніми на занятті викладачами.

5. *Цілеспрямоване залучення студентів до спілкування та спільної діяльності з творчими педагогами*. Під час такого спілкування та знайомства з педагогічною творчістю відбувається свого роду „творче зараження”, виникає натхнення, з'являється величезне бажання творити самому. Так, наприклад, у процесі підготовки до конкурсу „Аукціон педагогічних ідей”, група студентів, ознайомившись із методами роботи педагога-новатора Ш.О.Амонашвілі, не задовольнилися простим переказом його основних ідей. Вони звернулися до вихователів дитячого садочка з пропозицією попрацювати з дітьми за методикою Ш.О.Амонашвілі. Адміністрація садочка пішла назустріч ініціативі майбутніх учителів, надавши студентам можливої

допомоги. Провівши певну роботу з дітьми, студенти записали одне із занять на відео, проілюструвавши свої дії відповідними коментарями. Запис було продемонстровано під час конкурсу, що викликало позитивну реакцію аудиторії. Крім того, приклад даної групи надихнув інших студентів на пошук нових шляхів реалізації своїх задумів та творчого підходу до виконання завдань викладачів.

6. *Розвиток творчого мислення студентів.* Особлива увага під час проведення занять приділяється такій організації процесу навчання, яка б постійно стимулювала майбутніх учителів до фантазування, конструювання, необхідності проявляти ініціативу, вигадувати, винаходити щось нове. Так, при нагородженні кращих студентів, що відзначилися під час проведення „Свята квітів”, виникла пропозиція самостійного виготовлення призів. З цього часу всі запрошення, нагороди, оздоблення приміщення, рекламні реквізити виготовляються виключно руками самих студентів. І скільки вигадки, творчості, душі вкладається ними у ці, казалось б, незначні деталі... А які опорні схеми розробляються майбутніми учителями до занять! Деякі із них можна сміливо представляти на конкурси студентських наукових проектів, стільки в них сміливих думок, цікавих пропозицій, нетрадиційних поглядів на відомі процеси і явища.

7. *Можливість удосконалення існуючих підходів до організації процесів навчання і виховання.* Студенти під час занять намагаються віднайти нові форми і методи роботи з дітьми, незвичайні засоби навчання, які б дозволили підвищити ефективність результатів. Викладачі намагаються ознайомити майбутніх учителів з найновішими концепціями розвитку школи, ідеями педагогів-новаторів, навчають студентів самостійно проектувати та конструювати навчальні заняття, створювати наукові проекти, захищати їх, відстоювати свої думки.

Серед найбільш ефективних і цікавих для студентів форм організації і проведення занять можна назвати лекції-діалоги, лекції-інсценізації, різноманітні тренінги, мікровикладання фрагментів уроків, моделювання виховних проектів, розв'язування педагогічних задач, характерних для шкільного навчально-виховного процесу, виготовлення наочності з демонстрацією її застосування для досягнення відповідних цілей, творчі звіти, захист рефератів, конкурси педагогічних ідей, ділові та рольові ігри тощо. Основний сенс такої побудови навчальної діяльності полягає у підвищенні пізнавальної активності студентів, стимулюванні інтересу до навчальних занять; розвитку ініціативи, творчого потенціалу особистості студента; допомагає створити у майбутніх учителів установку на творчу професійну діяльність, на постійний пошук.

Ще В.А.Сухомлинський підкреслював, що лише творчий учитель здатен запалити в учнях жагу до знань, тому кожному педагогу необхідно розвивати креативність, яка є незаперечним показником його професійної компетентності.

Будь-яка діяльність вважається творчою, якщо її продукт характеризується новизною, що може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний

характер. У педагогіці таким продуктом можуть бути нові навчальні технології, форми, методи навчання і виховання, зростання педагогічної майстерності вчителя. Вчителі розуміють поняття творчості у педагогічній діяльності по-різному: як науково-експертну роботу; як продукт комбінування відомих методів навчання та створення нових; як використання відомого досвіду в нових умовах тощо.

Продукти творчої діяльності студентів частіш за все характеризуються суб'єктивної новизною. Проте цінність такої творчості полягає в тому, що вона за своїм механізмом не відрізняється від творчості з об'єктивною новизною. На основі розв'язування наведених творчих завдань студентом засвоюється досвід творчої діяльності, і особистість стає здатною творчо вирішувати професійні завдання із об'єктивною новизною.

Творчість має вагоме значення у діяльності вчителя і виконує дидактичну, формуючу, психологічну, варіативну та показникові функції. Вона є незамінною умовою для самореалізації особистості вчителя. Творчість не є вродженою якістю особистості, але розвивається у безпосередній активній діяльності. Цьому сприяють організація співробітництва у системі "викладач - студенти", вивчення досвіду творчо працюючих педагогів та цілеспрямована робота викладацького складу, що проявляється у створенні необхідних умов для розвитку творчих здібностей студентів: раціональне використання навчального часу, матеріальна база вищого навчального закладу, психологічний клімат під час проведення занять, стимулювання творчо працюючих студентів, розробка та реалізація на практиці студентських педагогічних проєктів.

Використана література:

1. Сисоєва С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня. - К., 1998. - С. 365.
2. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-метод посібник //Ред. рада: В.М.Даній (голова), Г.М.Несен, Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков та ін. – К., 1996. – 792 с.
3. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс. - Кн. 1. -
4. Педагогічна майстерність /За ред. І. А. Зязюна. - К., 1997. – 349 с.
5. Решетников П.Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера: Кн. для преподават. высш. и средн. пед. учеб. заведений. — М.: Владос, 2000. – 304 с.